

*120th Anniversary of Lev Semyonovich Vygotsky's Birth
120 години от рождението на Лев Семьонович Виготски*

ПРИНОС В ПСИХОЛОГИЯТА НА ТВОРЧЕСТВОТО (120 години от рождението на Лев Семьонович Виготски)

Любен Десев

Резюме. Класикът на руската и световната психология Лев Семьонович Виготски (1896 – 1934) е представен като творец. Въз основа на проучване на негови съчинения на руски и български език са ясно открити и посочени приносите му в теоретичното осветляване на въпроси на творчеството – сложен синергетично-системен обект с две подсистеми: продуктивно-процесуална („дейностна“) и личностово-социална.

Keywords: creativity; imagination; thinking

В началото на XX век изгрява една от най-ярките звезди на психологическия небосклон – на историческата сцена се явява Лев Семьонович Виготски и не слиза от нея вече второ столетие. 120-годишнината от рождението на талантливия учен („Моцарт в психологията“) се отбелязва с посветени нему научни форуми в множество страни на света, вкл. в България – у нас на 11 ноември 2016 г. в столицата се състоя национална научна конференция на тема „Делото на Лев Семьонович Виготски – световен принос в психологията и педагогиката“. Материалите от тази конференция са публикувани в специален сборник с научни доклади на едноименната тема, чието заглавие е включено в списъка на ползваните литературни източници¹⁾.

Преди всичко следва да отбележим, че Виготски е творец в психологията. Благодарение на удивителния му по напрегнатост и научна продуктивност труд той успява само за едно десетилетие да придвижи знанието за психическата регулация на човешката жизнена дейност и изследването на коренни проблеми на психологията със значимост за столетия напред.

Живее относително кратко – умира млад, но приживе се отличава с изключително голяма продуктивност. За по-малко от 10 години като професионален психолог написва 180 работи, 135 от които са издадени (до 1982 г.), а останалите чакат впоследствие да бъдат публикувани. Много от изданията му се изчерпват твърде бързо.

Става дума за един от най-популярните психолози не само в Русия, в бившия Съветски съюз, но и в света. Негови съчинения са преведени на редица чужди езици – английски, немски, френски, италиански, японски и др. В пре-

вод на български език у нас излизат на бял свят произведенията му „Психология на изкуството“ (1978), „Въображение и творчество на детето“ (1982), „Мислене и реч“ (1983) – един от най-крупните му трудове, а преди единадесет години се появява и неговият сборник „Избрани психологически произведения“ (2005). В Русия са издадени „Събрани съчинения“ на Виготски в шест тома (1982 – 1984), които включват голяма част от неговото наследство.

Сега задълбочено научно проучване в сферата на общата и когнитивната психология, на индивидуалната и социалната психология, на възрастовата и педагогическата психология, на специалната и експерименталната психология (а и в други, близки до психологията области на знанието – педагогика, семиотика, лингвистика, психиатрия, литературознание, креатология, история на културата) е немислимо без идеите и постиженията, представени в работите на Виготски. Енциклопедизмът на учения в съчетание с проникновеността му на прецизен анализатор дават възможност да сътвори добилата широко признание в света културно-историческа теория за произхода и развитието на висшите психически функции, да формулира в рамките на тази теория общ генетичен закон за развитието на детето, или закон за висшите психически функции, и да създаде една от най-големите и най-влиятелни школи в психологията с разклонения в множество страни, вкл. в България – Кръстьо Горанов, Димо Йорданов, Любомир Георгиев, Александър Панайотов, Веселин Василев и др. Споменатата теория за обществено-историческия произход и развитието на висшите психически функции у човека, в рамките на която е и формулираният общ генетичен закон, е несъмнено главното и най-голямо творческо постижение на Виготски с многостранен приложно-практически ефект, даващо основание авторът ѝ да бъде квалифициран като *творец в психологията*.

В историята на психологията той остава основоположник на диалектико-материалистическата методология, чийто „живец“ е единството между теория и практика, между познанието на действителността и преобразуването ѝ. И в цялата си научноизследователска дейност неизменно се ръководи от тези основни методологични принципи.

Около половин век Виготски не получава адекватна оценка в СССР и приносите му в психологията се омаловажават или направо игнорират. Началото на този процес е през 1932 г., когато започва откритата дискусия относно културно-историческата теория и връзката ѝ с педологията. С известното постановление на ЦК на ВКП (б) „За педологическите извращения в системата на Наркомпроса“ (1936) педологията е забранена, трудовете на Виготски са подложени на „разгромяваща критика“ и не се издават. И въпреки това психологът от световна величина продължава да е популярен и ценен както в родината си Беларус, така и в други страни, и най-вече в Русия. Влиянието на теорията му е временно ограничено, но не е преустановено. Рационални идеи на талантливия учен развиват по-нататък и достойно продължават

делото му негови ученици и последователи – А. Н. Леонтиев, А. Р. Лурия, Д. Б. Елконин, А. А. Люблинска, А. В. Запорожец, Л. И. Божович, Н. Г. Морозова, Л. С. Славина, Л. В. Занков. Съвременни психолози и педагози (В. В. Давидов, Ш. А. Амонашвили и др.) успешно реализират идеи на Виготски в педагогическата теория и практика.

Младият руски психолог се изявява в първите десетилетия на XX век като талантлив теоретик и блестящ експериментатор. Въпреки че в сферата на експерименталната психология не се разгръща до мащабите на връстника си Жан Пиаже (1896 – 1980) и е със сравнително по-скромни постижения в количествено отношение, все пак методиките за психологическо изследване, които Виготски разработва и прилага заедно със свои сътрудници, са силна страна в творчеството му. Установените с тези методики конкретни факти се считат за класически и влизат като много важни съставни части на фундамента на психологическата наука. Със своя моделиращ експеримент, откриващ възможност не само да се констатира, но и да се конструират психически процеси, Виготски надраства съвременниците си и се утвърждава като психолог на днешния и утрешния ден.

Освен че е творец в психологията, Виготски има явен принос и в *теоретичното осветляване на въпроси от психологията на творчеството*. На тези въпроси частично се спираме в колективния труд „Психология на творчеството. Теоретични проблеми, емпирично изследване, креативни задачи“ (Desev, Brik, Desev, 2011). Но с настоящата статия се цели да им се даде по-пълнен и по-убедителен отговор. При това става дума за принос не само в психологията на изкуството, а в креатологията, т. е. науката за творчеството изобщо.

Без да си поставяме задача да разглеждаме цялостния принос на Лев Виготски в науката, тук ще се концентрираме изключително върху приноса му в психологията на творчеството. Последната се третира от него като клон на общата психология въпреки наченки на обособяването ѝ в относително самостоятелна област на знанието върху руска почва още преди това – Б. А. Лезин (1907); П. К. Ангелмейер (1910); М. А. Блох (1920). В началото на XX столетие в руската психология се откриват ранни модели на креативния процес, обстойно осветлени от Я. А. Пономарев (Ponomarev, 1976: 145 – 147), които са несъмнено с научно-историческо значение.

В съвременната психология творчеството се третира като свързващо звено между ред, респ. съзнание, и хаос (подсъзнание) и сложен синергетично-системен обект за изследване. Тази сложна система е съставена от две органически взаимосвързани подсистеми: личностово-социална – личност и среда, и продуктивно-процесуална (дейностна), всяка от които е с двукомпонентна структура.

Спирайки се на приноса на Л.С. Виготски в разглежданата област на психологията, най-напред е необходимо да отбележим оптимистичния му възглед

за човешкото творчество. В своята „Педагогическа психология“, чието първо издание е през 1926 г., той заявява: „Творческите възможности са заключени у всекиго от нас“; „...у всекиго от нас са потенциално заложени и Шекспир, и Бетовен“ (Vygotsky, 1991: 290, 301). Като отчита ролята на природната (биологична) наследственост, авторът същевременно посочва действието на факторите и на социалната среда. За него творчеството е „исторически приемствен процес“. Всяко творение е зависимо от социалните условия; то, колкото и индивидуално да е, „винаги съдържа в себе си социален коефициент“ и в този смисъл никое изобретение не е лично – „в него винаги остава нещо от анонимното сътрудничество“ (Vygotsky, 1982: 41).

В еволюцията на твореца и творчеството му се разграничават три главни етапа – предкреативен, креативен в същинския смисъл на думата и следкреативен („посткреативен“), измерван с времето на влияние на творческия продукт върху хора и поколения. Виготски има безспорна и специална заслуга за обособяването и теоретичното осветляване от социално-психологическо гледище на първия етап и за психологическата характеристика на втория етап.

На първия етап – етап на повече или по-малко продължителна и непреднамерена подготовка за креативна дейност, субектът на общуване, труд, познание пряко и косвено усвоява обществено-исторически опит, духовно богатство, натрупано от поколения (етап на „анонимно сътрудничество“ с типичното за него движение от вън навътре). Процесите на творческата дейност и на човешката креативност, в широк социален план, се подчиняват на общия генетичен закон, формулиран от Виготски в културно-историческата му теория. Те се развиват и усъвършенстват във и чрез общуването – пряко и косвено – и преди всичко с по-опитни лица, най-често по-възрастни, във и чрез дейността (вкл. труд и познание) на субекта, опосредствана от „оръдия“, средства, знаци, знакови системи, най-важна от които е езикът. Посредством общуването и дейността човешкото същество усвоява духовното богатство, натрупано в културната съкровищница на човечеството; осъществява се културен обмен между поколения, който е от първостепенна важност за развитието на креативността.

По време на предкреативния етап (латентен период) на творчеството човек трупва впечатления и опит, при което най-активно участват възприятието и паметта. „Външните и вътрешните възприятия“, изграждащи основата на опита, са „първите опорни точки“ на бъдещо творчество, изтъква Виготски (Vygotsky, 1982: 33 – 34). Преди Виготски, пък дори и след него, „външният стадий“ (първият етап) обикновено остава в живота, а нерядко и в психологията, незабелязан, невидим, „анонимен“ и непознат – „тера инкогнита“.

Съществен принос има руският психолог в теоретичното осветляване на когнитивната структура и механизмите на творческата дейност (действащи на втория етап). Основни компоненти в споменатата структура са процесите

възприятие, памет, мислене и въображение. Те образуват, образно казано, когнитивния квартет на креативността (ККК), без чието функциониране човешко творчество е невъзможно. На втория, или същински креативен етап (след подготовката) възприятието отстъпва на заден план и временно сякаш отпада от комплекса ККК, освобождавайки приоритетно място за „Светата троица на творчеството“ – памет, мислене и въображение. Ролята на паметта в живота и творчеството на човека, понякога negliжирана, е ясно представена в психологията (Ebbinghaus, 1908: 3; Freud, 1990; Minchev, 2006), отчита я и Л. Виготски, посочвайки значението на опита, но особено ярко е показана креативната ѝ функция от украинския психолог Григорий Кузмиш Середя (Sereda, 1985).

Съгласно Виготски висше положение в триадата „функции“ – логически, мнемически, имажинерни, и в комплекса ККК заема мисленето, което не е обикновен процес наред с другите. Тое „функция“, която „преустройва и променя другите психически процеси“ (Vygotsky, 1982: 120). Така например, ако в процеса на непрекъснатата мнемическа обработка на информацията, който е по правило несъзнателен, се включи мисленето, той става съзнателен, т.е. осъзнава се от субекта на дейността, вкл. творчеството. В процеса на психическо регулиране поведението и всяка дейност на човека мисленето е „главно действащо лице“. Такава е ролята му и при творчеството. „Аз не рисувам това, което виждам – споделя знаменитият художник и скулптор Пабло Пикасо (1881 – 1973). – Рисувам това, което мисля“.

Третият процес (след паметта и мисленето) в когнитивната триада на същинската креативна дейност е въображението – „гръбнакът на творчеството“. Като изхожда от възпитателната установка при педагогическата работа – подготовка на ученика за бъдещето и с оглед на това развитие на въображението му – и подчертава особената важност на „култивирането на творчеството в училищна възраст“, Виготски пише в заключението на труда си „Въображение и творчество на детето“: „Цялото бъдеще човек постига с помощта на творческото въображение; ориентировката в бъдещето, поведението, което се опира на бъдещето и изхожда от това бъдеще, е главната функция на въображението... Създаването на творческа личност, устремена в бъдещето, се подготвя от творческото въображение, което се vyplъщава в настоящето“ (Vygotsky, 1982: 139).

В интерес на истината е необходимо да се отбележи, че в разработваната от Виготски психология понякога се допуска (на отделни места в работата му „Въображение и творчество на детето“ (Vygotsky, 1982) абсолютизиране и надценяване ролята на въображението в живота на човека, вкл. на творческата натура. Но това е само на пръв поглед.

Авторът на току-що споменатото съчинение наистина отъждествява въображение или фантазия и творческа дейност, основаваща се върху комбиниранията способност на човешкия мозък. Въображението е, съгласно Виготски,

„основа на всяка творческа дейност“ и се проявява „навсякъде в културния живот, правейки възможно художественото, научното и техническото творчество“ (Vygotsky, 1982). Този психически процес се третира като основен механизъм на креативната дейност. Но това изтъкване и представяне на въображението на авансцената (при подрастващите) не е за сметка на останалите процеси в комплекса ККК, чието значение за човешкото творчество никак не се омаловажава. Въображението в същинската креативна дейност, вкл. в творческия акт, не се откъсва от мисленето и паметта.

Разглеждайки творчеството на детето в преломна (средноучилищна) възраст, Виготски същевременно посочва, че абстрактното е „необходим съставен момент в дейността на въображението“, без да е „център“ на тази дейност. Реализирането на „творческата конструкция е възможно само с помощта на абстракцията“ (Vygotsky, 1984: 216). А абстракцията е типична мисловна операция. Фантазията в „преходна възраст“ се движи, посочва авторът, от конкретно („конкретен нагледен образ“) през абстрактно („понятие“) към изграждане на нов конкретен образ („въображаем образ“). И така, креативна дейност без абстрахиране – без абстрахиращата функция на мисленето, интегрирано с въображение – е невъзможна.

Фантазията не се откъсва и от паметта. „Всяка творба на въображението винаги се изгражда от елементи, взети от действителността и съдържащи се в миналия опит на човека“, посочва Л. Виготски. Творческата дейност на въображението е в непосредствена зависимост от богатството и разнообразието на миналия опит на човека, защото тъкмо този опит е материалът, от който се създават „сградите на фантазията“ (Vygotsky, 1982: 15, 17). Това е „първият и най-важен закон (курсив м., Л. Д.), на който се подчинява дейността на въображението“, изтъква авторът.

Основно действие при изграждането на фантазни образи е „представяне-то“, при което налични представи се възпроизвеждат и мислено преобразуват, видоизменят в нов психически продукт. Това, по същество, е творческо действие – компонент или „единица“ на креативната дейност, съставена главно от мнемически, т. е. паметови, логически (мисловни) и фантазни или „имагинерни“ елементи.

Съгласно Виготски различните когнитивни функции, съставляващи познавателната структура на творческата дейност, са интегрирани в динамично единство между съзнавани и несъзнавани процеси, което в марксисткоориентираната психология по правило остава в сянка и изследователите се концентрират изключително върху съзнанието, върху съзнателни, респ. съзнавани, процеси. Но докато се ограничаваме с анализа на процесите в сферата на съзнанието, изтъква авторът на „Психология на изкуството“, „едва ли ще намерим отговор на най-съществените въпроси на психологията на изкуството“, чиято най-съществена страна се състои именно в това, че „и процесите на създаването му,

и процесите на използването му са като че ли неясни, необясними и скрити от съзнанието на онези, които се занимават с него“ (Vygotsky, 1978: 107).

Съзнанието и несъзнателното (подсъзнанието) са две относително самостоятелни сфери на човешката психика, които не са разделени помежду си с „китайска стена“. Процесите, които започват в сферата на несъзнателното, често пъти продължават, посочва Виготски, в сферата на съзнанието и обратно, много от осъзнаваното се изтласква в сферата на подсъзнателното. „Съществува постоянна, непрекътавяща се нито за минута, жива динамична връзка между двете сфери... Несъзнателното влияе на постъпките ни, разкрива се в поведението ни и по тези следи и прояви ние се научаваме да разпознаваме несъзнателното и законите, които го управляват“ (Vygotsky, 1978: 108).

От гледище на историята на психологията е интересно и важно обстоятелството, че Лев Виготски, още преди Зигмунд Фройд, посочва значението на закономерните взаимовръзки между съзнателно и несъзнателно, между съзнавани и несъзнавани психически процеси за човешката дейност въобще и за творчеството по-специално. Но при господството на марксистко-ленинската парадигма в съветската психология по онова време прозренията и новаторските идеи на младия руски учен (белорусин по произход) не получават необходимото признание и популярност.

Безспорни са заслугите на Виготски за разкриване механизмите на креативната дейност (Vygotsky, 1982: 33 – 42). Посочвайки въображението като основен психически механизъм на творчеството, авторът на „Въображение и творчество на детето“ отива и по-нататък. Той поставя въпроса: А кои са механизмите на механизма въображение?

Разглеждайки обстойно въпросните механизми, авторът диференцира три групи явления, квалифицирани като „механизми на творческото въображение“. Ако въображението е основен механизъм на творческата дейност, то пък негови механизми са: първо, *асоциацията* – отдавна известното в психологията свързване и съотв. връзка между психически явления; второ, *дисоциацията* – разделяне („разсичане“) на сложно цяло на части, диференциране на отделните части, при което едни се съхраняват в паметта („избор на отделни черти“, по думите на Л. Виготски), а други, от които вниманието се отклонява, се забравят – този механизъм е в основата на творческия по същество процес на образуване на понятия у човека; трето, *комбинацията* – корени на творческо въображение се откриват и в игрите на животните, но при условията на животинското им съществуване не се развиват напълно наченки на творческо мислене и въображение. „Единствено човекът е развил тази форма на дейността си до нейната действителна висота“, изтъква Виготски (Vygotsky, 1982: 13).

Творческата дейност на човека се основава върху комбиниращата способност на неговия мозък. На ролята на механизма комбинация при креативната дейност авторът на споменатото по-горе произведение основателно

придава голямо значение. Той дори употребява фразите „творческа дейност“ и „комбинираща дейност“ като еднозначни понятия. Следователно комбинацията, отбелязана на трето (последно) място, в никой случай не е последна по важност.

Дотук беше представен приносът на Виготски по отношение главно на едната подсистема – дейността, която по традиция е „най-експлоатираната“ в психологическите проучвания. По-нататък следва да се осветли приносът му относно другата подсистема – личността на твореца и неговата среда.

Младият Виготски е автор на специална работа „Към въпроса за психологията на творчеството на артиста“, поместена в неговите „Събрани съчинения“ (Vygotsky, 1984: 319 – 328). В това произведение, а и в други свои работи, той разкрива ролята на художествените емоции и на чувствата на твореца изобщо, мотивиращи дейността и поведението му.

Естетическото чувство е първоначално индивидуално, а чрез креативния продукт (произведение на изкуството) става обществено, социално, изтъква авторът (Vygotsky, 1978: 325). Той характеризира художествените емоции, възникващи у човека във връзка с изкуството, с четири отличителни признака: *първо*, представителство в кората на главния мозък – става дума за централни или „разумни“ емоции, чиято физиологична основа е главно кората на големите мозъчни полукулаба („интелектуализирани емоции“, по думите на Дж. Фурст); *второ*, съдържаност на външното проявяване, при което художествената емоция запазва необикновената си сила – вместо да се изживява в стискане на юмрук или треперене, завършва с фантазни образи и съотв. художествено произведение; *трето*, двойственост – на естетическото впечатление са присъщи смесени и противоположни чувства, напр. трагично се съчетава с емпатично (Л. Виготски се позовава на Т. Майер, които отбелязва, че „чрез духовното преодоляване на най-дълбока болка възниква чувство на лекуване, което няма равно на себе си“); *четвърто*, катарзисна ефективност на естетическата реакция – чрез изкуството се преодоляват неприятни и мъчителни чувства, превръщат се в свои противоположности. Катарзисът е всъщност сложно преобразуване или трансформиране на чувства. Изкуството е, посочва Виготски, „най-силното средство“ за разтоварване и успокояване на нервната система (Vygotsky, 1978: 284 – 285, 287). В творчеството, в по-широк смисъл на думата, изгарят отрицателни чувства, изчерпват се неприятни емоции и мъчителни преживявания. По механизма на сублимацията (термин, въведен в психологията, и по-специално в психоанализата от Зигмунд Фройд), нервна-психическата енергия се отклонява от низши и примитивни цели към възвишени, социално значими и благородни дела, каквото е и творчеството.

В психологията на актьора и на театралното или сценичното творчество („театрална психология“) Лев Виготски обръща внимание на едно положение с фундаментално значение: преживяванията на актьора, неговите емоции

изпъкват не като „функция на личния му душевен живот, а като явление с обективен обществен смисъл“. Проблемът тук опира върху две социологически предпоставки: първо, като всяко психическо явление, и играта на актьора е „част от социално-психологическата действителност“, която преди всичко би следвало да бъде проучена и определена в състава на цялото, към което принадлежи, и второ, като се признава историческият характер на проблема, във връзка с преживяванията на актьора се поставя въпросът не толкова за индивидуалнопсихологическия, колкото за социалнопсихологическия контекст, в който те са включени. Артистът преживява на сцената „безлични чувства и емоции“, които стават „емоции на цялата театрална зала“. Става дума не толкова за чувство „Аз“, колкото за чувството „Ние“. Чувствата на актьора на сцената са свързани, обединени с „по-сложни психологически системи“ (Vygotsky, 1984: 324, 328).

Към приносите на Виготски следва да се отнесе и откритата от него закономерност за връзката между средата и мотивацията за творчество. В работата си „Въображение и творчество на детето“ той формулира „закон“ за обратната връзка между „стремежа към творчество“ и „простотата на средата“ (Vygotsky, 1982: 40, 41 – 42). Съгласно този закон колкото по-обикновена или по-проста е средата, толкова по-силен е стремежът към творчество и обратно, колкото по-сложна е средата, толкова по-слаб е стремежът към творчество. Усложнената обстановка, характеризираща се с натруфеност, претрупаност с излишни предмети (вещи), а възможно и с излишна информация, довежда до отслабване мотивацията за креативна дейност и обратно, по-семплата и по-скромна обстановка, в която няма нищо излишно, е по-благоприятна с оглед стимулиране и мотивиране субекта за творчество. Известно е, че за доброкачествената креативна дейност са еднакво нежелателни (противопоказани) и недостигът на информация, и излишъкът от нея.

В **заключение** следва да подчертаем ценния дял на Лев С. Виготски в разработването на психологията на творчеството. Неговото дело в тази и в други, сродни области на знанието е с голямо и безспорно не само научно-историческо значение. Основните му приноси във връзка с темата на настоящата работа, синтезирано и съвсем кратко представени, се съдържат в следните изводи.

Първо. В работите на Л. Виготски са добре теоретично осветлени главните етапи на творчеството, когнитивната структура на креативната дейност и механизмите на творческото въображение.

Второ. Разкрити са закономерни връзки и неразривното единство между съзнателно и несъзнателно (подсъзнание), между съзнавани и несъзнавани психически процеси в креативната дейност, а също така връзките и интеграцията между творческа натура или личност на твореца и социална среда.

Трето. Във връзка с отбелязаното по-горе е и формулираният закон за обратната връзка между стремежа към творчество и простотата на средата.

Четвърто. Посочена е първостепенната мотивираща сила на чувствата в делото на твореца и е направена превъзходна психологическа характеристика на художествените емоции, възникващи у човека на изкуството.

С тези свои приноси знаменитият руски учен остава завинаги жив за потомците, които се интересуват от тайните, проблемите и смисъла на човешкото творчество.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Делото на Л. С. Виготски – световен принос в психологията и педагогиката. Сборник с научни доклади. Габрово, Изд. „ЕКС-ПРЕС“, 2016, 196 с.
2. Блох, М. А. (1920). Творчество в науке и технике. Петроград,

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Desev, L., Brik, S., Desev, N. (2011). *Psihologiya na tvorchestvoto. Teoretichni problemi, empirichno izsledvane, kreativni zadachi*. Sofia: Paradigma [Десев, Л., Брик, С., Десев, Н. (2011). *Психология на творчеството. Теоретични проблеми, емпирично изследване, креативни задачи*. София: Парадигма].
- Ebinghaus, H. (1908). *Gründzüge der Psychologie*. Leipzig: Zweiter Band.
- Engelymeyer, P. K. (1910). *Teoriya tvorchestva*. Sankt-Peterburg [Энгельмейер, П. К. (1910). *Теория творчества*. Санкт-Петербург].
- Freud, S. (1990). *Vavedenie v psihoanalizata*. Sofia: Nauka i izkustvo [Фройд, З. (1990). *Въведение в психоанализата*. София: Наука и изкуство].
- Furst, Dzh., Nevrotik, B. (1957). *Ego sreda i vnutrenniy mir*. Moskva [Фурст, Дж., Невротик, Б. (1957). *Его среда и внутренний мир*. Москва].
- Maier, Th. A. (1901). *Das Stilgesetz der Poesie*. Leipzig: Hirzel.
- Lezin, B. A. (1907). *Hudozhestvennoe tvorchestvo kak osobay vid ekonomii maysli*. V: *Voprosay teorii i psihologii tvorchestva*. T. 1, Narykov [Лезин, Б. А. (1907). *Художественное творчество как особый вид экономии мысли*. В: *Вопросы теории и психологии творчества*. Т. 1, Харьков].
- Minchev, B. (2006). *Obshhta psihologiya*. Sofia: Siela 2008 [Минчев, Б. (2006). *Обща психология*. София: Сиела 2008].
- Ponomarev, Ya. A. (1976). *Psihologiya tvorchestva*. Moskva: Pedagogika [Пономарев, Я. А. (1976). *Психология творчества*. Москва: Педагогика].
- Sereda, G. K. (1985). *Chto takoe ramyaty? Psihologicheskiy zhurnal*, 6 [Серета, Г. К. (1985). *Что такое память? Психологический журнал*, 6].

- Vygotsky, L. S. (1978). *Psihologiya na izkustvoto*. Sofia: Nauka i izkustvo [Виготски, Л. С. (1978). *Психология на изкуството*. София: Наука и изкуство].
- Vygotsky, L. S. (1982). *Vaobrazhenie i tvorchestvo na deteto*. Sofia: izd. Nauka i izkustvo [Виготски, Л. С. (1982). *Въображение и творчество на детето*. София: изд. Наука и изкуство].
- Vygotsky, L. S. (2005). *Izbrani psihologicheski proizvedeniya*. Sofia: Psido [Виготски, Л. С. (2005). *Избрани психологически произведения*. София: Псидо].
- Vygotsky, L. S. (1982). *Sobranie sochineniy v shesti tomah*. Moskva: Pedagogika [Выготский, Л. С. (1982). *Собрание сочинений в шести томах*. Москва: Педагогика].
- Vygotsky, L. S. (1984). *Sobranie sochineniy v shesti tomah*. Moskva: Pedagogika [Выготский, Л. С. (1984). *Собрание сочинений в шести томах*. Москва: Педагогика].
- Vygotsky, L. S. (1991). *Pedagogicheskaya psihologiya*. Moskva: Pedagogika [Выготский, Л. С. (1991). *Педагогическая психология*. Москва: Педагогика].

CONTRIBUTION TO THE PSYCHOLOGY OF CREATIVITY (120th anniversary of Lev Semyonovich Vygotsky's birth)

Abstract. The classic of the Russian and the world's psychology Lev Semyonovich Vygotsky (1896 – 1934) is represented as an author. The work is based on a study of his writings in Russian and Bulgarian language and highlights his contribution to the theoretical clarification of questions of creativity – a complex synergetic-system object with two subsystems: a productive-procedure (“activity”) subsystem and a personality-social subsystem.

✉ **Prof. Dr. Luben Dessev**
E-mail: ldessev@yahoo.com